

Partisystem, politiska klyftor och jämförande politik.

Sten Berglund in memoriam

HENRI VOGT & KIM ZILLIACUS

Vår mentor, kollega, medförfattare och framför allt vän, professor Sten Berglund avled den 25 augusti 2024 i Örebro där han hade haft sin sista lärostol i statskunskap från 1996 ända fram till pensioneringen 2015. Han var född den 10 augusti 1947 i Järbo, Gävleborgs län.

Sten växte upp i Umeå, där han också började studera statskunskap i mitten av 1960-talet vid stadens då nya universitet. Han lämnade in sin doktorsavhandling vid bara 25-års ålder 1972, och började därmed sin framgångsrika akademiska karriär med flera professurer i olika länder och, naturligtvis, en lång lista av distingerade publikationer, som skulle bli nämnvärda långt in i framtiden. Han utnämndes även till docent 1982 vid Umeå universitet där han var verksam under 1970-talet som bland annat prefekt och tillförordnad professor. I rollen som forskare, lärare och handledare skapade han en för det nya universitetet värdefull forskningsplattform till exempel med doktoranderna Ingemar Wörlund, Ulf Lindström och Yngve Mohlin som han fortsatte att samarbeta med under flera decennier.

Sten blev en viktig brobyggare mellan Finlands och Sveriges statsvetenskapliga samfund redan som en förhållandevis ung forskare – han var en nordisk komparatist i ordets bästa mening; Norden var det primära samarbetsfältet för många statsvetare i de här länderna ännu på 1960- och -70-talet. Hans första anställning i Finland omfattade skötseln av professuren i statskunskap med offentlig förvaltning vid Åbo Akademi redan 1979, och 1984 blev han utnämnd till den svenskspråkiga professuren i allmän statslära vid Helsingfors universitet. Familjen som omfattade frun Ulla och barnen Sofia och Christofer, som var bara tre månader gammal då, flyttade med den nyblivne professorn till Helsingfors där de bosatte sig i ett svenskspråkigt höghus i Kvarnbäcken där undertecknade Kim Zilliacus även hade bott som barn. 1992 valde Sten att fortsätta sin akademiska karriär vid Åbo Akademi i Vasa, där han utnämndes till den nya professuren i statslära, särskilt kommunikation och fungerade som dekanus vid samhälls- och vårdvetenskapliga fakulteten.

Efter utnämningen till professor i statskunskap vid Högskolan i Örebro 1996 flyttade Sten med familj tillbaka till Sverige. Under åren som professor och dekanus vid Institutionen för humaniora, utbildnings- och samhällsvetenskap i Örebro (Örebro universitet fr.o.m. 1999) förblev Stens forsknings- och undervisningssamarbete i Finland intensivt liksom även uppehållet av många nära vänskapsrelationer. Under 1990-talet utvidgade Sten framförallt sina europeiska forskningsnätverk inom vilka han tog steget fullt ut 2005–2008, då han innehade den prestigefyllda Dag Hammarskjöld -professuren vid *Humboldt Universität zu Berlin*. Detta utgjorde en naturlig fortsättning på den jämförande forskningsansatsen som han redan utvecklade som ung Fulbright-stipendiat i Ann Arbor vid University of Michigan på 1970-talet och senare manifesterade som gästande forskare vid nordiska lärosäten såsom Århus universitet, Mittuniversitetet, Södertörns högskola eller Universitetet i Bergen samt Berlins ansedda *Wissenschaftszentrum für Sozialforschung*.

Ett av Stens mest särpräglade egenskaper var hans förmåga att organisera och befordra forskningsmiljöer och -projekt samtidigt som han fördjupade de akademiska traditionerna vid de relativt nya institutionerna där han var verksam. Det här gällde framförallt Umeå universitet och Örebro universitet som hans huvudsakliga lärosäten i Sverige, men även hans samarbete med Svenska social- och kommunalhögskolan (Soc&kom) i Helsingfors som 1984 anslöts till Helsingfors universitet; Sten bidrog starkt till att etablera samarbetet mellan högskolan och Statsvetenskapliga fakulteten. Som efterträdare till de tidigare innehavarna av professuren i allmän statslära vid Helsingfors universitet, Jan-Magnus Jansson och Göran von Bonsdorff, byggde Sten upp en livlig forskningsmiljö bestående av en kombination av nordiska och östeuropeiska kolleger med lokala doktorander och finländska kolleger såsom Ilkka Heiskanen vid samma institution och Pertti Pesonen vid Tammerfors universitet som Sten träffat redan i Ann Arbor på 1970-talet. Forskningsmiljön resulterade i ett konstant flöde av publikationer och forskningsprojekt som involverade en bred skara kolleger inklusive Stens efterträdare Jan Sundberg och dåvarande assistenter/doktorander Tom Moring, Tomas Hellén, Tomas Parland och Kim Zilliacus. Banden till Helsingfors levde vidare i form av Stens aktiva deltagande som gästföreläsare vid Soc&kom under årliga kursbesök från 1998 ända fram till 2019 i egenskap av docent vid Statsvetenskapliga fakulteten.

Stens förmåga att utveckla nya forskningsmiljöer och akademiska institutioner tillföll Åbo Akademi i anslutning till professuren i Vasa fr.o.m. 1992 som en fortsättning på hans inledande kontakt till Finland genom ÅA-kollegerna Dag Anckar, Lauri Karvonen, Göran Djupsund, Steve Lindberg med flera. Återkomsten till Sverige genom professorsutnämningen i Örebro markerade en ny höjdpunkt för Stens kapacitet att bygga upp dynamiska forskningsmiljöer i form av Sveriges främsta centrum för demokratiforskning som han skapade vid Örebro universitet tillsammans med en rad högkapabla unga forskare såsom Joakim Ekman, Kjetil Duvold, Jonas Linde, Thomas Sedelius och Mats Öhlén. Även undertecknade Henri Vogt hade äran att under åren 2001–2002 ta del av den aktiva forskningsmiljön som Sten förverkligade i Örebro med fokus på demokratiseringsprocesserna i Östeuropa och villkoren av den europeiska integrationen. Sten var även en aktiv förespråkare för digitalt och nationellt överskridande undervisningssamarbete som realiserades i form av streamade parallellföreläsningar mellan Örebro universitet, Helsingfors universitet (Soc&kom) och Humboldt Universität i samarbete med Kim Zilliacus och Christian Lindblom under åren 2007–2009.

Stens akademiska produktion omfattar över 20 böcker, både monografier och editerade verk, tillhörande, utan undantag, statskunskapens kärnområden. Han skrev förstås också artiklar men till en klart mindre grad – för hans generation var bokformatet ännu det naturliga vetenskapliga uttrycksstattet. ”Jag tycker om böcker” brukade han säga, och mot slutet av sin karriär kunde han tillägga, med glimten i ögat (det hade han ofta, kryddat med ett vänligt skratt), ”jag laser inga böcker mera, jag skriver dem” (som var en sanning med modifikation eftersom han konstant laste böcker vilket han gjorde ända in i slutet). De flesta av monografierna ar författade med kolleger – inklusive de två undertecknade kollegerna/vännerna. Frank Aarebrot, Stein Rokkans stjärnstudent från Bergen, var hans närmaste jämnåriga kollega från 1990-talet framåt, men mot slutet av karriären var kollegerna i regel redan minst en generation yngre. De fick värdefulla lektioner och uttryckte sin tacksamhet till Sten vid de få tillfällen som han inte kunde avstyra komplimanger i sin ödmjukhet över sitt generösa bidrag till ämnet och förverkligandet av de många både lärorika och framstående forskningsprojekten.

Förmågan att intensivt samarbeta med så många olika typer av kolleger säger mycket om Stens allmänna vetenskapliga inställning: han hade sitt eget drivna och gedigna sätt att arbeta och tänka om statskunskapens konst men han uppskattade djupt andra forskares integritet och tankegångar i synnerhet när dessa resulterade i välgrundade synvinklar till att förstå världen. Han var, i grund och botten, en pluralist, fast detta kanske inte är det första ordet man tänker på i förhållande till hans egen oeuvre, som i regel syftade till att skapa helhetsbilder av de undersökta fenomenen. Epitetet ”helhetsanalytiker” beskriver Sten väl.

Det är svårt att ge en kort översikt av Stens sällsynt omfattande akademiska produktion under mer än fem decennier. Om vi ändå försöker göra några nedslag i den innehållsrika utvecklingen av Stens forskning, kunde den sammanfattas i termer av följande schablonmässiga beskrivning av de huvudsakliga inriktningar som har karaktäriserat hans centrala verk. På 1970-talet och merparten av 1980-talet var Sten ännu en relativt utpräglad parti- och valforskare med fokus på speciellt de nordiska länderna. Den behavioristiska traditionen, som kommit att dominera den amerikanska statskunskapen sedan 1950-talet med sitt högsäte vid University of Michigan, utgjorde givetvis ett dominerande inslag i Stens forskning under tiden som ung forskare i just Ann Arbor. Denna viktiga inkörsport för Stens internationella forskningsbana gav upphov till flera minnesvärda anekdoter men framförallt gjorde den ett bestående intryck i hans forskning med utgångspunkt i Michigan-skolans pionjärarbete för väljarstudier (*The American Voter*, 1960). Almond-Verba-klassikern i komparativ politik, *The Civic Culture* (1963), och dess fokus på politisk kultur kom att spela en betydande roll för Stens inriktning på stora jämförande studier av politiskt beteende utgående från tidsenliga begrepp som partisystem och *cleavage*.

Stens kanske mest betydande verk från den tidigare valforskningsbetonade eran utgörs av *The Scandinavian Party System(s)* (1978), skriven med Ulf Lindström, som blev en nordisk klassiker och användes flitigt vid nordiska universitet under 1980-talet. Stens intresse för väljarbeteende omfattade även det empiriska hantverket för att nå fram till den regionala spridningen av väljarnas partipreferenser över tid. Redan under tidigt 1970-tal var Sten involverad i ingående debatter om metodval för att uppskatta väljarvandringar med beaktande av den regionala variation som den tidens regressionsanalyser inte förmådde att fånga upp. Under den senare delen av 1980-talet återkom Sten till den lösning som kollegan Sören Risbjerg Thomsen erbjöd med sin metod för estimeringen av väljarbeteende på individnivå från aggregerade valdata på kommunal nivå genom ekologisk inferens – ’ekologisk’ i form av geografiska enheter såsom valkretsar. Denna komplettering av survey-data med ekologiska data i analysen av väljarvandringar mellan partier från val till val och väljarnas socioekonomiska ställning resulterade i den av Sten och Risbjerg Thomsen redigerade boken *Modern Political Ecological Analysis* (1990) med ett flertal nordiska kolleger.

Redan mot slutet av 1980-talet men förstas speciellt efter omvälvningarna i öst 1989, antog Sten entusiastiskt den förändringsprocess som höll på att växa fram i Europas realsocialistiska länder. Så tidigt som 1986 skrev han ett kort resonemang med kollegan Jan-Åke Dellebrant om de baltiska staternas integration inom Sovjetunionen och konstaterade att det inte fanns någon tvekan om de här ländernas bestående starka nationella identitet som skulle kunna förorsaka problem för Sovjetledarna om de inte ”pay enough attention to this fact”. Ett par år senare (1988) publicerade Sten och kollegerna en bok om Östeuropas multipartisystem utgiven av Finska Vetenskaps-Societeten. Efter att muren i Berlin hade fallit, ledde detta pionjärarbete till

det internationellt erkända verket *The New Democracies in Eastern Europe. Party Systems and Political Cleavages* (red. med Dellebrant, 1991). Boken lästes vitt och brett bland forskarna på det här expanderande forskningsfältet där man försökte förstå postkommunismens utveckling och effekter. Argumentet som författarna betonade starkt i boken är fortfarande signifikant med tanke på de förändringar vi sett i Ryssland under de senaste två decennierna: det hade funnits ett partisystem i många av de östeuropeiska länderna också under det kalla kriget och därmed en viss grad av pluralitet som underlättade förändringsprocessen medan motsvarande pluralitet inte fanns i Sovjetunionen.

Östeuropas demokratisering blev sedan det tema som klart dominerade resten av Stens forskarbana, i praktiken ända till slutet, fast han med sina kolleger i flera böcker även antar ett heleuropeiskt eller allmänt EU-perspektiv. I jämförelse med hans tidigare produktion får surveyundersökningar (Eurobarometers, New Baltic Barometers) en allt större roll i hans metodval i stället för den ekologiska analysen, och ansatsen i klassiska begrepp såsom politisk kultur blir mindre markant till förmån för exempelvis mer differentierade identitetsfrågor. Av de här böckerna, publicerade mellan 1997 och 2020, framstår *The Political History of Eastern Europe in the 20th Century: The Struggle Between Democracy and Dictatorship* (med F. Aarebrot) som speciellt banbrytande till den grad att den torde få många läsare också bland framtidens samhällsanalytiker. På mindre än 200 sidor skisserar författarna Östeuropas historia ur ett makrohistoriskt och -sociologiskt perspektiv, som med hjälp av allmänna men effektiva klassificeringar får läsaren att omfatta Östeuropas historia i ett nytt ljus. Det klagörande perspektivet kan även förklara en del av de olikheter, diversitet och spänningar som vi har sett under de senaste tjugo åren i de här länderna. Historiska rötter är inte enbart historiska.

För de kommande generationerna är det kanske ändå *The Handbook of Political Change in Eastern Europe* som kommer att bli den värdefullaste av Stens akademiska oeuvre angående den postkommunistiska demokratiseringsprocessen. Boken, som kom ut i tre upplagor (1998, 2004, 2013, med bl.a. medredaktörerna T. Hellén, F. Aarebrot och J. Ekman), antar begreppet *cleavage* som en klar utgångspunkt i sann rokkiansk anda. Under de postkommunistiska förhållandena antog samhällets skiljelinjer delvis nya mönster eller fick åtminstone nya nyanser. Delningen mellan de som hade varit i ledande positioner under det kommunistiska systemet och de som bittert hade lidit av det utgjorde endast en av de nya klyftorna i de här länderna. Generationsfrågan blev också oerhört viktig redan under 1990-talet, och så blev även klyftan mellan de ekonomiska vinnarna och förlorarna samt skillnaderna mellan storstäder och rurala områden. Det är uppenbart att begreppet fortfarande är högaktuellt och kan förklara turbulensen i dessa länders partisystem under de senaste åren: de konfliktdimensioner som uppstod på 1990-talet spelar fortfarande en viktig roll när man söker förklaringar till de illiberala tendenserna i de här länderna. På många håll i Östeuropa har polariseringarna blivit allt djupare snarare än vuxit igen.

Det som kom att bli Stens sista större verk gick tillbaka till de baltiska länderna i samarbete med Kjetil Duvold and Joakim Ekman – Östeuropa-entusiasmen hade ursprungligen vuxit fram just via intresset för Baltikum. *Political Culture in the Baltic States* (2020) är packad med värdefull (survey-baserad) kunskap om den postsovjetska epokens tre decennier, med tyngdpunkt på Baltic Barometer 2014, kontextualiserad med en lång rad historiska och kulturella faktorer liksom i alla Stens verk. Statsbyggnaden har uppenbarligen utvecklats sig väl i de här länderna, människornas förnöjsamhet är hög, men surveyerna påvisar entydigt att den etniska klyftan har

förblivit djup, speciellt i Estland och Lettland – en faktor som författarna uppmärksammar med en viss oro. Man kan bara tänka sig hur en ny version av boken, i ljuset av det här argumentet, skulle kunna se ut nu i skuggan av det dystra Ukraina-kriget. I termer av den estonianska tudelning som Sten hade kommit att uppskatta högt, och redan tillämpade i sin doktorsavhandling, har det diffusa stödet för det politiska systemet blivit starkare i de här samhällena fast det specifika stödet kanske ändå har lidit över tid?

Stens känsla för språk och inlärningsförmåga att fördjupa sig i olika språk med alla dess nyanser och former var brilliant. Under sin tidiga karriär skrev han mera på svenska, men sedan barnsben hade han förkovrat sig även i andra språk genom till exempel Radio Luxembourg och från och med 1990-talet var hans huvudsakliga skriftspråk engelska. Hans engelska var mer än korrekt så till vida att han utnyttjade dess rikedom och nyanser med en finesse som ställvis var mer idiomatisk än engelsmännens egna språkbruk. Han skrev långsamt på tangentbordet med bara sitt högra pekfinger medan det andra pekfingret hanterade ”shift” i enlighet med den skrivteknik som han utvecklade för att lösgöra de lediga fingrarna för multi-tasking under det konstanta skrivandet dygnet runt som ung forskare. ”Jag skriver bara så fort jag tänker”, påstod han, men meningarna blev genast färdiga och i den grad fullständiga att de hade kunnat publiceras med det samma. Han hade en sällsynt förmåga att se även språkets struktur framför sig och kunde i sin muntliga diktering av brev be den transkriberande assistenten att rätta till några ord som han nämnt ett par rader tidigare på basen av sin kristallklara minnesbild.

Under sina år i Finland lärde Sten sig också brukbar finska, och ännu många år efter återkomsten till Sverige hade han vanan att titta på finska tv-nyheter. Intresset för Tyskland och det tyska språket delade han med andra familjemedlemmar och i valet mellan att tala franska eller tyska, varav han behärskade bägge flytande, låg tyskan, och inte minst den politiska spännvidd som den tyska kulturen omfattade, honom närmare. Berlin var den stad där han trivdes bäst i jämförelse med sina övriga hemstäder Umeå, Åbo, Helsingfors, Vasa och Örebro. Den historiska mångfald som Tyskland erbjöd innehöll även en spänning mellan förändring och nostalgi: han skulle ha njutit av livet i Dresden, Breslau och Königsberg före första världskriget och fascinerades över hur tiden stått stilla i det forna Östtysklands förvaltning av det tyska arvet samtidigt som han stortrivdes i centrum av metropolen Berlin där han bodde strax intill Unter den Linden.

Vi och det statskunskapliga samfundet i Norden *and beyond* kommer att sakna Stens personliga röst som forskare och hans generösa, vida uppskattade bidrag till vårt vetenskapsområde. Som vänner saknar vi hans inspirerande värme och fyndiga humor på en lokal *Kneipe in der Nähe von Wilhelmstrasse 73* eller på middag hemma hos familjen Berglund.

FÖRFATTARUPPGIFTER**HENRI VOGT**

D.Phil. (Oxon.), Professori

Valtio-oppi

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Turun yliopisto

henri.vogt(at)utu.fi

KIM ZILLIACUS

Pol.dr., Universitetslektor i statskunskap

Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet

kim.zilliacus@helsinki.fi